

Narodna kultura kao element izgradnje čitateljskog identiteta (na primjeru ukrajinske dječje književnosti iz projekta “Arka Ukrajina” Jaryne Vynnyč'ke)

Nakon što je Ukrajina stekla neovisnost, pitanja ukrajinskog identiteta postala su važna u diskusiji o književnosti i kulturi. Početni entuzijazam i snažne emocije naišli su na mnoge ozbiljne probleme vezane uz izgradnju nacionalne zajednice i neovisne države. Upravo tada osvijestile su se povijesne, jezične i religijske različitosti pojedinih regija zemlje, a aktualna tema postala je diskusija o značenju, ulozi i oblicima funkcioniranja tradicija.

Na prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine 20. stoljeća, kada je započela žestoka diskusija o rekonstrukciji kanona ukrajinske kulture, koja bi mogla pomoći u obnovi nacionalne zajednice i izgradnji čvrstih veza, narodna kultura odigrala je važnu ulogu. Mnogi ljudi, poput aktivista “Društva Leva” koji su organizirali etnografske ekspedicije s ciljem prikupljanja materijalne i duhovne baštine, smatrali su je kvintesencijom ukrajinskog duha (vidi Hnatiuk, 2003). Drugi, koji su zagovarali modernizaciju, iako su vidjeli neophodnost pozivanja na visoku kulturu, morali su priznati da je ona prečesto koristila izvore etničke kulture.

Treći, kao na primjer Serĝij Trymbač (vidi Ursulenko, 2013), primijetili su da narodna kultura – koja je za vrijeme Sovjetskog Saveza, unatoč manipulacijama kojima je bila podvrgnuta, služila kao konsolidacija ukrajinskog društva – devedesetih godina gubi svoju snagu i postaje manje razumljiva i privlačna budućim generacijama. Kako navodi Anna Ursulenko u vezi s prvim desetljećima neovisnosti:

nakon postizanja ciljeva koje zajednica želi, prethodne oznake kolektivnog identiteta zajednice često gube integrirajuću snagu, revidiraju se ili ukidaju. Čini se da su u ukrajinskom društvu oznake identiteta, posuđene iz ruralne tradicije, prošle upravo taj put.

Posebna važnost pridavana im je u vrijeme odsustva suvereniteta, isticale su se tijekom borbe za neovisnost. Međutim, u novoj društvenoj situaciji njihov simbolički, ujedinjujući značaj postao je dvosmislen i zbog raširene kulturne prakse i zbog radikalnih promjena u razmišljanju o perspektivama ukrajinske kulture, a

često i zbog konformističkog odbacivanja teškog zadatka objektivnog promišljanja tradicije. (Ursulenko, 2013: 118)

No, na primjeru odabranih slikovnica pokušat ćemo vidjeti koliko se takvo razmišljanje još uvijek potvrđuje posljednjih godina. Anatolij Svidzyn's'kyj istaknuo je da “spomenici prošlosti, općenito cjelokupna kulturna baština, za sadašnjost predstavljaju prvenstveno kulturni potencijal” (Svidzyn's'kyj, 1992: 5). Ključno je pitanje kako se danas može iskoristiti taj potencijal.

Narodna je kultura svojim korijenima usko povezana sa seoskim okruženjem. Kako navodi Antoni Komeda,

u razvoju te kulture mogu se izdvojiti tri etape (razdoblja): tradicionalna kultura, dezorganizirana kultura i modernizirana kultura. (...) Te etape mogu se smatrati trima idealno-tipološkim konceptima (modelima) narodne kulture. (Komendera, 1981: 77)

Pokušaji svih definiranja narodne kulture nailaze na brojne poteškoće. Wojciech Burszta smatra da je trebamo razumjeti kao primarni model kulture ili kao skup modela, normi i produkata koje je razvila seoska zajednica (Burszta 1999: 117–199). Izabella Bukraba-Rylska vidi još veće poteškoće u definiranju granica između narodne, tradicijske i ruralne kulture. Svaki od pokušaja otvara bezbroj pitanja koja podrivaju njegovu legitimnost (Bukraba-Rylska, 2008: 460–473).

Ne planiramo započinjati raspravu o mogućnostima i potrebama takve podjele, cilj našeg članka je analizirati fenomen narodne kulture u širem smislu. Okrećući se literaturi o odabranoj temi, u kojoj nalazimo različite modele analize, prije svega uzeli smo u obzir onaj koji predlaže razmatranje kontinuuma narodne i nacionalne kulture, pri čemu prvu definira kao važan element nacionalnog identiteta.

Potrebno je osvijestiti da u društvu koje Anthony Giddens (2010) naziva kasnom modernošću, procesi globalizacije uzrokuju tako intenzivno ubrzanje razvoja da mnogi njegovi članovi traže trajne elemente.

Štiteći se od iskorjenjivanja, uništavanja društvenih odnosa i disharmonije vremena i prostora, ljudi se pokušavaju vratiti tradicionalnim oblicima suživota. T. Edensor u svom radu *Performing rurality* navodi da je u mnogim geografskim područjima tendencija konsolidacije ruralne kulture povezana s njezinim shvaćanjem kao stabilne, koja samim time daje osjećaj sigurnosti u svijetu koji se stalno mijenja (Edensor, 2006). U različitim oblicima ukrajinske kulture vidimo pokušaje vjerovanja ne toliko stručnim sustavima karakterističnima za kasno moderno društvo, koliko iskustvu predaka. To je, naravno, povezano s ukrajinskom tradicijom. Kao što je Roch Sulima pisao u radu *Folklor i književnost*, kulturu ne stvaraju toliko folklorni fenomeni koliko pokušaji da ih se shvati (Sulima, 1985).

Pokušaji da se odgovori na ova problemska pitanja mogu se pronaći u suvremenoj ukrajinskoj dječjoj književnosti koja često ima za cilj upoznati mlade čitatelje sa svijetom ukrajinske kulture. Za to ima mnogo razloga. Bez sumnje, narodna tradicija zauzima važno mjesto u ukrajinskoj kulturi, a podrška tradiciji iznimno je važna za očuvanje nacionalnog identiteta, zbog čega je tradicija poželjan element u komunikaciji među naraštajima. Njezino bogatstvo i regionalna raznolikost ponekad se smatraju načinom spašavanja od unifikacije, što jača čovjekovu želju da živi ispravno, čuvajući i prenoseći budućim generacijama vlastite običaje i tradicije. Konačno, veliku važnost imaju ruralni korijeni većine ukrajinskog stanovništva, budući da sve počinje od obiteljskog doma, koji je za dijete *axis mundi*.

U ovom članku predstavljena je analiza načina na koje autori odabranih djela namijenjenih mlađim čitateljima prikazuju bogatstvo narodnih tradicija i običaja. Književnici ih na poseban način smještaju u suvremeni kontekst, pripremajući tako čitatelje na odgovornost za očuvanje tradicije u budućnosti.

U poslijeratnim godinama aparat sovjetske vlasti dječju književnost smatrao je nositeljem ideja i jednim od načina odgoja "novog socijalističkog čovjeka". Njezina uloga uvelike se temeljila na jačanju ideala radnika i seljaka tog vremena. Međutim, treba imati na umu da se od šezdesetih godina 20. stoljeća razvoj ukrajinske dječje književnosti razlikovao od prethodnih sovjetskih uzora. To uvjerljivo dokazuju istraživači, primjerice Uljana Baran ukazuje na pripovijetke V. Nestajka *U krajini sonjačnyh zajčykyv (U zemlji Sunčevih zraka)*, I. Bağmuta *Pryğody čornožo kota Lapčenka (Avanture crnog mačka Lapčenka)*, djela J. Ćucala, Ć. Tjutjunnyka, M. Vinğranovs'kog. Navedeni autori često su birali slične teme, ali njihovi junaci nisu bili jednoznačni. Književnici su izbjegavali stvaranje likova koji bi bili nedvosmisleni uzori sovjetskog ponašanja, toliko idealni da ne odgovaraju stvarnosti. U stvaralaštvu tih pisaca estetska vrijednost imala je važniju ulogu od puke didaktičke (Ćnidec', 2014).

Položaj dječje književnosti u prijelaznom razdoblju – nakon što je Ukrajina stekla neovisnost – pro-

mijenio se. S jedne strane, književnosti je vraćena željena sloboda, s druge strane, međutim, teška socijalna i ekonomska situacija u zemlji dovela je do prestanka izlaženja mnogih izdanja, smanjenja tiraža i opće krize na izdavačkom tržištu. Početni problemi djelomično su kompenzirani pojavom novih zanimljivih književnih tekstova za djecu, novih autora i tema.

Naše istraživanje odražava kulturološki pristup identitetu u tumačenju Antonine Kloskovs'ke. Prema mišljenju ove znanstvenice, nacionalni identitet temelji se na simboličkoj kulturi,

dakle, sustavu značenja koji objedinjuje umjetnost, vjerovanja, povijest i tradicije koji su zajednički pripadnicima određenih zajednica i koji se prenose u nasljeđe između generacija i u procesu kulturalizacije, zahvaljujući kojem se odvija nasljeđivanje između generacija. (Kornacka-Skwara, 2011: 118)

Među našim istraživačkim interesima nalaze se slikovnice koje se posljednjih godina vrlo dinamično razvijaju na ukrajinskom izdavačkom tržištu. Ideja stvaranja slikovnica iznimno je stara i datira od 17. stoljeća, kada je objavljen *Orbis Sensualium Pictus* autora Jana Amosa Komenskog. Međutim, pokušaji njihova definiranja traju do danas. Prema istraživačima dječje književnosti, slikovnicu određuje dvojnost pripovijedanja: vizualnog i tekstualnog. Međutim, u vrijeme su diskusije o međusobnom odnosu među njima: treba li jedan od njih biti važniji (ako je tako, koji) ili su potpuno ravnopravni. Važna je i podjela, koju je predložila Kristin Hallberg, na ilustriranu knjigu i slikovnicu. Međutim, u ovom članku ne namjeravamo raspravljati o definiciji "slikovnice". Ključni termin u istraživanju je termin "ikonotekst" koji je, prema Kristin Hallberg, jedinstvo riječi i slike, a čitanje obiju omogućuje iščitavanje pravilne poruke (Nikolajeva, Scott, 2006: 6).

Čini se da je jednu od najpotpunijih definicija slikovnica predložila Barbara Bader koja je ustvrdila da je slikovnica

tekst, ilustracije i cjeloviti dizajn; može biti izrađena ručno ili biti komercijalni proizvod; to je društveni, kulturni i povijesni dokument i, prije svega, iskustvo za dijete. Kao umjetnička forma, ovisi o zvučanju slika i riječi koje se prikazuju istovremeno na svakoj stranici i dramatismu okretanja listova. Posebnost slikovnice je da ima beskrajne mogućnosti. (Bader, 1976: 1)

S. Pidopryğora skreće pažnju na to da knjige koje spajaju sliku i tekst

koriste vizualnu metaforu koja pojačava višestruku asocijativnost slike, pridonosi gomilanju značenja koja postaju razumljiva u kontekstu kulturne, političke, sociološke situacije u društvu. (Naumenko, 2018: 107)

Čitatelj mora razumjeti kôd, stvoriti vlastiti način čitanja teksta i kretanja kroz prostor sadržaja, forme i boje. Kako napominju M. Nikolajeva i C. Scott, potrebno je stalno pratiti interakciju između linearnog narativa i ilustracija, koje ponekad imaju oznake

statičnosti (Nikolajeva, Scott, 2000). Razvoj europske slikovnice posljednjih desetljeća intenzivno je potaknut događajima kao što su Bienále Ilustrácií (Bijenale ilustracije) u Bratislavi, sajmovi knjiga u Leipzigu, Bologni, Frankfurtu i dr. Među istaknutim umjetnicima koji su sudjelovali na ovim događanjima svakako treba spomenuti osnivače studija “Agrafka”: Romanu Romanyšin i Andrija Lesiva.

Pažnju zaslužuju i uspjesi l'vivske ilustratorice Oksane Dračkovs'ke, koja je 2021. godine uvrštena na popis istaknutih grafičkih dizajnera Bolonjskog festivala. Od ukrajinskih autora slikovnica valja spomenuti i Natalju Zabilu, Ćalynu Zin'ko, Juliju Sobotjuk, Nadijku Ćerbiš, Anastasiju Stefurak, Romana Skybu, Liju Dostljevu, Zakentija Ćorobjova i mnoge druge.

Na fenomen slikovnice u Ukrajini skrenuli su pozornost i događaji poput Festivala ilustracije knjiga na l'vivskom Forumu izdavača ili prvog Festivala ilustracije knjiga “Ukrajinski obiteljski mlin” u organizaciji Nacionalnog muzeja književnosti Ukrajine, natječaja Top BaraBuky ili nagrada “Džury” Volodymyra Rutkivs'kog i drugih.

S obzirom na našu temu, usredotočit ćemo se na knjige koje su dio projekta “Arka Ukrajina”. Prema riječima pokretačice projekta Jaryne Vynnyč'ke, rođen je iz tuge što Ukrajinci ne cijene naslijeđe svojih predaka. Ona smatra da je to povezano s površnim poznavanjem pa je projekt velikih razmjera, uključuje objavljivanje serije knjiga ili slikovnica, koncerte i multimedijiska događanja. Međutim, da bi se to omogućilo, potrebna je suradnja sa stručnjacima u mnogim područjima. Serĝij Žadan, koji je bio koautor jednog od njegovih dijelova, rekao je:

Jako mi se sviđa sama slika arke. Jako je lijepa, duboka i što je najvažnije – aktualna. Za mene arka nije apokaliptični prizor. Prije je to početak putovanja, metafora pronalaska sebe, svog mjesta na ovom svijetu i svog teritorija. (Slipčenko, 2020)

No, prije nego prijeđemo na izdanja u okviru projekta “Arka Ukrajina”, treba spomenuti glazbeni projekt iz 2020. godine koji je za njega postao važan kontekst. Glazbeni projekt stvorile su Jaryna Vynnyč'ka i Oksana Lyniv uz pomoć Andrija Vodyčeva i on je postao važan glas u raspravi o ukrajinskoj nacionalnoj tradiciji. Taj eksperimentalni koncert-antologija okrenuo se tisućljetnoj ukrajinskoj glazbenoj tradiciji (arhaične koledarske i duhovne pjesme, narodna glazba i pjesme Polissja, od Bortnjans'kog, Lysenka i Ljatošyns'kog do Skoryka i Syl'vestrova, Vasylja Barvins'kog, Volodymyra Ivasjuka, u izvedbi DakhaBrakhe sa simfonijskim orkestrom). U projektu su sudjelovali i DakhaBrakha, Horeja Kozac'ka, Dudaryk, Uljana Ćorbačevs'ka, Kurbasi, kyjivski ženski zbor “Mykola Lysenko”, Simfonijski orkestar mladih Ukrajine i drugi; ne samo glazbenici, već i istaknute osobe iz kulturnog i književnog života. Zadatak projekta nije bio samo rekonstruirati staru

glazbu, već je i aktualizirati. Tako su se međusobno spojili različiti glazbeni pravci, kao i multimedijiska sredstva.

Jedan od razloga odabira ovog žanra književne forme jest činjenica da se većina analiziranih izdanja za djecu može tumačiti kao književnost namijenjena svim dobnim skupinama. Općenito, poteškoće u povlačenju jasnih granica između djela za djecu i odrasle poznate su u znanosti o književnosti, što je posebno vidljivo naročito kada su u pitanju slikovnice. Kako primjećuje Hanna Dymiel-Trzebiatowska, prema Grou Dahlemu,

Slikovnica, adresirana svim dobnim skupinama, otkriva razvijene odnose “tekst-slika”, poetski, ekspresivni i minimalistički jezik s poredbama i metaforama, alegorijama i aluzijama, igrom riječi i ironijom (...) Otvora se za zabavu i jezične eksperimente u mnogim dimenzijama, jer sve je dopušteno, sve je moguće, pod uvjetom da je dobro i zanimljivo za djecu. (Trzebiatowska, 2017: 34)

Međutim, tekstovi navedenih izdanja ne dotiču uvijek laku i ugodnu tematiku, ponekad imaju težak emocionalni sadržaj. No, knjige su izgrađene tako da čitatelj može filtrirati njihov sadržaj na temelju vlastitog iskustva i senzibiliteta. Upravo zato postoji mnogo načina njihova čitanja – čak i ista osoba, ovisno o okolnostima, može različito čitati ove tekstove. Slikovnice često mogu biti djelići pomoću kojih čitatelj živi život i u njegovim različitim fazama pokazuje različite razine percepcije i emocija. Kako navodi Jaryna Vynnyč'ka, cilj projekta “Arka Ukrajina” jest pokušaj pronalaženja ukrajinskih korijena u globaliziranom svijetu.

U knjizi Jaryne Vynnyč'ke i Julije Tabens'ke *Skrynja. Reči sly (Škrinja. Predmeti snage)* čitatelju se nudi da ode u “bolji svijet” u kojem je, kako tvrde autorice citirajući pjesmu *Paradise City* grupe Guns N' Roses, “trava zelena, a djevojke su lijepe”. Taj su svijet autorice izgradile i djelomično rekonstruirale subjektivno, ali na temelju znanja i konzultacija sa stručnjacima iz određenih područja, uključujući i zaposlenike Instituta kolekcionarstva spomenika ukrajinske umjetnosti pri Znanstvenom društvu Taras Ševčenko.

“Krećemo... Napuni škrinju – napuni sebe” – tako autorice vode čitatelja kroz komponente koje čine tradicionalni svijet ukrajinske svakodnevice: čitatelj s njima zaviruje u škrinju, gleda ikone, ručnike, trokrake svijećnjake, keramiku, tepihe, košulje, plahte, ogrlice... Čitatelju nude da se nađe usred djevojačkog univerzuma, svijeta mašte, emocija, da pronade vlastito mjesto, jer zapravo, kako počnemo shvaćati kad čitamo sljedeće stranice knjige, to je ono što škrinja skriva u sebi. Na taj način komunikacija s naizgled običnim predmetom (komadom namještaja) pretvara se u priliku da se zaviri u povijest konkretnih ljudi, barem zato što se na poklopcu škrinje često nalazila obiteljska kronika, koju su vodile domaćice. Čitanje

Skrynje... poziv je na avanture povezane s otkrivanjem povijesti vlastite obitelji.

U recenzijama se mogu pronaći opisi poput knjiga-muzej, knjiga-inspiracija ili knjiga-motivacija. Svaki od njih na neki je način adekvatan – muzej kao zbirka i prezentacija vrijednih drevnih kulturnih artefakata, inspiracija kao inspiracija za početak ili nastavak avanture s narodnom umjetnošću u svakodnevnom životu. Na kraju, motivacija da se tradicionalna kultura učini dijelom svakodnevnog života. I u samom tekstu i u njegovu vizualnom jeziku regionalno se isprepliće s univerzalnim i u tome je njegova snaga. To omogućuje čitanje s mnogih gledišta, stavljajući povijest konkretnih obitelji na prvo mjesto, ali i mnogo šire, obrađujući pozornost na svima razumljiv fenomen narodne kulture i njegovu povezanost sa sadašnjošću.

Još jedna knjiga sa sličnom tematikom i poetikom je *Narečena (Mladenka)* Jaryne Vynnyč'ke, Julije Tabens'ke i Dmytra Osypova. Ovaj projekt nastao je uz potporu i na temelju zbirke Nacionalnog muzeja Ivan Gončar, kao i korištenjem materijala iz poznatih privatnih zbirki. Ovdje, zajedno s djevojčicom Barbarom zainteresiranom za svijet, čitatelj saznaje o tajnama običaja, ženstvenosti i ljubavi povezanim s tradicionalnom ukrajinskom kulturom. Autori pripovijedaju o nošnjama, nakitu, elementima dekora kuća iz različitih regija zemlje, prenoseći ne samo njihov izgled, već prije svega simboliku. U knjizi nošnja ima ulogu otkrivanja povezanosti s određenim mjestom i zajednicom, kao u slučaju svadbenih vjenčica iz regija Kijeva, Pokuttja, Polissja, Podillja, Ćucul'sčyne koje spominju autori. Njezini elementi, koji se prenose s koljena na koljeno, odražavaju povijest obitelji i njenih pojedinačnih članova. Fotografije predaka imaju snažan utjecaj na maštu junakinje djela, što dokazuje tezu Tima Edensora da "uobičajena upotreba stvari čini da se stvar i osoba stapaju u jednu cjelinu" (Edensor, 2004: 140). Autori se dotiču i problematike odnosa između odjeće i njezine vlasnice. Junakinja, gledajući fotografije žena iz svoje obitelji u svadbenim narodnim nošnjama, pokušava otkriti tko su one bile. I tada želi postati slična njima, biti još jedna karika u obiteljskoj povijesti. Odjeća u sebi nosi obiteljski duh, postaje predmet djevojičinih misli. Ova tradicija duboko je ukorijenjena u ukrajinskoj kulturi, ali se javlja i u drugim geografskim područjima. Pozivajući se na rad navedenog istraživača, možemo ustvrditi da se "nacionalna nostalgija za određenim predmetima očituje i u potražnji za rukotvorinama, za razliku od masovno proizvedenih homogeniziranih artefakata" (Edensor, 2004: 153). Predmeti koje lokalna zajednica proizvodi stoljećima postaju utjelovljenje lokalne kulture, grade njezinu unikatnost, dok je posljedica kasno modernog društva u pravilu "odvajanje društvenog života od gotovih obrazaca i ustaljenih praksi" (Giddens, 2010: 360).

Analizirane knjige potiču na razmišljanje o provjerenim scenarijima i pokušaju njihove adaptacije.

Narativ obaju djela izgrađen je kao priča koju priča baka, vizualni dizajn ističe odabranu temu, ostavljajući pritom puno prostora mašti svakog čitatelja. Pojedinačni predmeti koji se čuvaju u škrinjama ili na tavanu trebali bi, prema planu autora, zaintrigirati čitatelja, potaknuti ga na vlastita istraživanja koja mogu biti način obnavljanja vlastitog identiteta.

Knjiga nosi naslov *Narečena* i temelji se na tradicijama vezanima za vjenčanje. Glavna junakinja je "djevojka-vjetar", kći planinskih vjetrova, ljepotica slobodarka koja se kreće zrakom ne dodirujući tlo, ljudima donosi inspiraciju i ljubav. Međutim, nakon proučavanja obiteljskih tradicija i narodnih običaja, djevojka želi u životu zaigrati ulogu princeze i druge tradicionalne uloge. Opisujući osobu u kazalištu društvenog života, Erving Goffman pokazuje kako, pod utjecajem tuđih očekivanja, osoba pokušava ostaviti dobar dojam – pokorava se drugima kako bi je prihvaćali i cijenili i pritom koristi razne kostime i rekvizite (Goffman, 1981). Takva uloga dodijeljena je junakinji analizirane knjige, možda ne izravno, ali se od djevojke očekuje određeno ponašanje koje bi potvrdilo njezin društveni status. Vrijedi napomenuti da se određene značajke u stvaranju lika djevojke upliću u ideju evolucije glavne junakinje, ali na kraju ipak pobjeđuje želja za udajom (iako to nije odmah moguće) kako bi proširila genealoško stablo i kako bi osjetila vlastitu jedinstvenu ulogu u tradicionalnoj svadbenoj nošnji.

Narodna kultura reproducira se u različitim oblicima koji jačaju njezine simboličke i praktične vrijednosti. Kako piše T. Edensor: "Oni se odvijaju i na taj se način reproduciraju kao individualni ili grupni identiteti i zamišljene geografije" (Edensor, 2006: 486). Ti su procesi naročito evidentni u slučaju rituala povezanih s blagdanima. Leszek Sosnowski skreće pozornost na sljedeću činjenicu:

Blagdan je predvidljivo savršenstvo koje, skriveno u svakodnevnom postojanju, nakratko postaje stvarno i zahvaljujući kojem život postaje ispunjen. Međutim, blagdan nije život, on simbolizira ili predstavlja život – s borbom kao pokretačkom snagom, ljubavlju kao njezinim ostvarenjem i smrću kao granicom – život u cjelini. (Sosnowski, 2003: 5)

Ne iznenađuje što je upravo ova tema postala toliko važna za autore dječje književnosti. Konkretno, upoznavanje božićnih tradicija s dječjeg stajališta moguće je zahvaljujući knjizi Jaryne Vynnyč'ke, Julije Tabens'ke, Oleğa Denysenka, Ostapa Lozyns'kog, Dmytra Osypova *U krajini syrnyh konykiv (U zemlji konjića od sira)* i knjizi *Škola Rizdva (Božićna škola)* Jaryne Vynnyč'ke i Olene Smetane. Obje su knjige priče o Božiću u L'vivu i na Ćucul'sčyni, a osim toga, autori prve odlučili su da je to dobra prilika za predstavljanje tradicionalnih gorskih zanata. L'viv se pojavljuje kroz prizmu osjećaja, jer je u prvom planu percepcija svijeta pomoću mirisa i okusa, toliko tipična za dječju percepciju. Pogled privlače šareni izlozi

dućana, miris kruha i karamele lebdi nad gradom, a dominantni okusi su arancini, kiflice i kolačići. Čak se i priroda povezuje s omiljenim delicijama – snijeg koji pada ima okus kolačića. Čitajući ove retke nemoguće je ne prisjetiti se romana *Vysokyj zamek* (*Visoki dvorac*) Stanisława Lema.

Priča vodi čitatelja kroz bajkovito doba dječjih praznika, sa svim najvažnijim tradicionalnim priprema, poput pisanja pisma sv. Nikoli i dvanaest dana pripreme vezanih za pečenje lvivskih medenjaka i tradicionalno ukrašavanje doma. Naglasak je stavljen na obnovu tradicije i njezinu reprodukciju ovdje i sada. Narodne nošnje predstavljene su u tradicionalnom stilu, ali i u moderniziranoj verziji suvremenih dizajnera, poput brenda Čyčeri. To je također dobro ilustrirano kroz posjet Nacionalnom muzeju Andrij Šepčyc'kyj, što je pružilo priliku diviti se ikonama koje vise na zidovima, kao i u pokušajima samostalnog stvaranja ikone svog zaštitnika na staklu.

Djelo *Škola Rizdva* autori predstavljaju kao vodič za one koji žele blagdanе doživjeti kao vrijeme čuda. Obje knjige sadrže pravi katalog važnih božićnih atributa, poput obiteljskog božićnog stola, posuđa, trokrakog svijećnjaka, *diduha* od pšenice, pauka od slame, ukrasa od papira, koledarskih pjesama itd. Knjige predstavljaju zbirku kulturnih praksi na način da ih čitatelji žele prilagoditi svom životu i učiniti ih ponavljajućim elementom vlastitog slavlja. To je svojevrsni skup kodova koji ukazuju na ispravno ponašanje u konkretnim situacijama. Njihova zajednička internalizacija trebala bi pomoći jačanju društvenih veza i izgradnji zajednice. Čitatelj dobiva konkretne savjete i zadatke s receptima ili uputama, na primjer, kako naslikati ikonu.

Važno je napomenuti i aluziju na palimpsest. Ryszard Nycz napominje da

metafora palimpsesta skreće našu pozornost na mnoge važne značajke različitih kulturnih objekata (od književnih i umjetničkih djela, preko glazbe i filma, do arhitekture i semantike gradskih prostora), ali one značajke koje su prvenstveno povezane s “unutarnjim”, već semiotiziranim komponentama kulturnog objekta, podređenima pravilima umjetnosti. (Nycz, 2012: 40)

U knjizi *U krajini syrnyh konykiv* odvija se svojevrsni eksperiment istovremenog bilježenja slojeva triju vrlo različitih umjetničkih stilova: Julije Tabens'ke, Olega Denysenka, Ostapa Lozyns'kog. Čitatelj dobiva slikovnicu koja nije samo estetski mozaik, već i mozaik identiteta – ovisno o njegovim ukusima, sklonostima i senzibilitetu. Može se činiti da se grafika korištena u ovoj knjizi ponovno prepoznaje na drugim slikama. Kao rezultat, takav umjetnički pristup omogućuje višestruko čitanje sadržaja djela.

U spomenutim izdanjima narodne teme uklopljene su u suvremeni grad i konkretni geografski prostor. Čitatelj gleda narodne ikone koje vise na zidovima stanova, guculska *trija* i tanjure, ljude u narodnim nošnjama koji sjede za stolom, koledare koji šeću

gradom, voze se autobusima itd. “Božićne tradicije L'viva veliki su višeglasni zbor u čast Rođenja. Jer su se ‘samo u L'vivu’ mogli tako graciozno izmiješati galicijski, poljski, guculski, pravoslavni i poganski običaji” (Vynnyč'ka, Smetana, 2019: 3). Povratak folkloru i, prije svega, autentičnosti također se može iščitati u širem kontekstu svjetskih društvenih pokreta. To dijelom proizlazi iz uvjerenja da se u gradu čovjek podređuje aktivnostima vezanima za izgled, prezentaciju i upravljanje dojmovima (Csordas, 1994: 2). Ljudi koji žive u gradu vide veću slobodu u životu na selu. Grade nostalgične snove o oslobođenju od gradskih konvencija. Selo se, kako tvrdi T. Edensor, asocira s povećanom senzornom percepcijom, s pojačanim osjećajima i srećom.

Prostor je važan u svim analiziranim slikovnicama. Kako je ustvrdila Elżbieta Rybicka,

u mjesto i prostor upisana je logika (i politika) smještaja kulturnog i kolektivnog sjećanja. To uključuje i materijalne artefakte (ploče i spomenike u čast događajima, ljudima i, sve češće i češće, životinje, muzeje, arhitekturu, nekropole, murale), kao i ono što više ne postoji u materijalnoj dimenziji – praznine, provalije, ruševine, ponekad ostavljajući tragove nestale prošlosti i, na kraju, ono što spada u sferu performativnosti, a time i aktivnosti – povijesna uprizorenja, rituali sjećanja, individualne radnje i kolektivne ceremonije. (Rybicka, 2011: 202)

Upravo takav prostor stvorili su autori analiziranih slikovnica. U grafici spajaju *sacrum* i *profanum*. Interijeri kuća i gradski prostori puni su artefakata koji se odnose kako na individualno, tako i na kolektivno sjećanje. Junaci su sadašnji stanovnici grada, često s licima kulturnih djelatnika, slikara, glazbenika, ali i ličnosti poput Andrija Šepčyc'kog i mitske – sv. Nikola ili Mol'far. Zahvaljujući njima, i u tekstualnom i u vizualnom sloju možemo pratiti odnose između čovjeka i okolnog prostora, koji stvaraju njegovo iskustvo i oblikuju njegov identitet. Emocionalni odnosi likova s pojedinim elementima okolnog svijeta igraju važnu ulogu jer im pomažu da se smjeste u konkretnom prostoru i uklope svoj život u njega.

U ukrajinskim slikovnicama važnu ulogu igra kolaž – doprinosi modernizaciji tradicionalnih simbola, rituala itd. Suvremeni elementi spajaju se s tradicionalnim narodnim, bajkovitim, sama grafika spaja različite tradicije i stilove. Analizirane knjige svojevrsni su “pokušaj rušenja granica između umjetnosti i života. Umjetnost se odriče fiktivnosti, po prvi put pripajajući komadiće i mrvice stvarnosti području umjetnosti, a zatim ulazeći u stvarnost” (Karpowicz, 2007: 123). U analiziranim slikovnicama pronaći ćemo mnoge primjere kombiniranja predmeta iz svakodnevnog života s umjetničkim djelima. Grafičari koriste specifičnost kolaža koji se “ističe prisutnošću nejednolikog gotovog elementa, istrgnutog iz stvarnosti, unesenog u umjetničku kompoziciju” (Karpowicz, 2007: 126). Na primjer, kredenc, namještaj, odjeća, moderni izlozi, igračke, dječji crteži, čak i

knjige, u kombinaciji s umjetničkom grafikom, ušli su u novi kontekst. Oni postaju citati iz stvarnosti, ali mnogi od njih dobivaju novo značenje, a svi zajedno tvore tajanstvene svjetove. Osim toga, autori su stvorili kartu koja pomaže u orijentaciji u vremenu i prostoru. Možemo ustvrditi, pozivajući se na Ryszarda Nycza, da su stvoreni kolaži “operacija na znakovima, slikama, simbolima” (Nycz, 2000: 282).

U knjigama se često koriste slike duboko ukorijenjene u narodnoj tradiciji, poput drva života ili lika sv. Nikole. One obično dobivaju suvremenu interpretaciju, pokazujući tako ne samo da potječu iz prošlosti, već i da pripadaju sadašnjosti i odražavaju se u suvremenoj ukrajinskoj kulturi. U spomenutim slikovnicama autori koriste kolaže ne samo u slikama, već i u jeziku, citirajući i stvarajući nova značenja od dobro prepoznatljivih fragmenata tekstova. Upečatljiv primjer je uporaba dijalekatskih riječi (ponekad čak i s glosarom) ili citata iz popularne kulture (na primjer, u slikovnici *Skrynja...* citiranje ulomka iz pjesme grupe Guns N' Roses). Kako navodi A. Karpowicz: “Kolaž također pretvara reprezentaciju u stvaranje darova, to je gesta približavanja sustava reprezentacije životu, ali na potpuno nemimetički način; kreativno” (Karpowicz, 2007: 125). To su ujedno i zadaci koje su pred sebe postavili autori analiziranih knjiga:

Ova je bajka pokušaj vraćanja onog stanja svijesti kada vjeruješ u Čudo i nemaš ni najmanje sumnje – darove donosi Nikola. To je pokušaj da se vrati osjećaj nevjerojatne sigurnosti, kad ti je tako slatko živjeti na ovom svijetu, ali još uvijek ne znaš da se to stanje zove ljubav. (Vynnyk'ka, Tabens'ka, Denysenko, Lozynsk'kyj, Osypov, 2018)

– čitamo u opisu izdanja. Pozivajući se na istraživanje Theodora Adorna, možemo ustvrditi da tekstovi odabrani za analizu koncentriraju mnoge kulturne, povijesne, nacionalne i obiteljske aspekte (Adorno 1999: 97). Nakon što rasvijetlimo jedan, počinjemo uočavati druge, puno bolje ih razumjeti, signifikatori se slažu jedan na drugi, presijecaju se, podsjećaju na druge tekstove, simbole itd.

Generalizirajući funkcije koje u analiziranim tekstovima vrše reference na narodnu kulturu oslanjamo se na tipologiju Budyte-Budzyńskiej (2013). Kao prvo, takve reference trebale bi pomoći u autodefiniranju osobnosti i identifikaciji sa zamišljenom zajednicom. One čitatelja podsjećaju na stoljetno zajedništvo kulture, oslikavaju njezinu vrijednost, individualnost, a ponekad i primarnost nad drugim kulturama.

Među brojnim zadacima koje analizirane knjige mogu obavljati, važnu ulogu ima njihovo formiranje estetskih dojmova, unatoč raširenom kiču i pretvaranju narodne u plitku kulturu. U prošlosti se istina o svijetu prenosila usmenom književnošću, obiteljskim pričama i obredima koji su danas nestali. U današnje vrijeme tu ulogu imaju tekst i slika. Kako primjećuje E. Rybicka:

Književnost nije izvor činjeničnog znanja o geografskim prostorima, već antropološko-kulturni rezervoar “svjedočanstava” koja dokazuju međusobnu povezanost čovjeka i mjesta, a koja se sastoje od percepcija, emocija, značenja, vjerovanja i ideja. (Rybicka, 2014 :174)

Upravo takvu ulogu – pozivanje ljudi na vlastite nove potrage – mogu odigrati analizirane slikovnice. Ovi autori grade ikonotekstove na način da utječu na emocije ne samo djece, već i njihovih roditelja i djedova i baka, pozivaju ih na dijalog među generacijama. Ikonotekstovi demonstriraju neprekinutost tradicije i pokušavaju je obnoviti, uklopiti u suvremeni kontekst. Oni bi također trebali doprinijeti i formiranju imidža nacionalne zajednice 21. stoljeća, koji se ukorjenjuje u njezinom prostoru i kulturi. Analizirane slikovnice istodobno predstavljaju pokušaj prikaza tradicije uklopljene u svakodnevni život koja ne ograničava, već obogaćuje, i može ojačati zajedništvo iskustva.

S ukrajinskog, po rukopisu, prevela
Ana DUGANDŽIĆ

LITERATURA

- Adorno, Theodor 1999. *Minima moralia. Refleksje z poharatanego žycia*. Krakov: Wydawnictwo Literackie.
- Bader, Barbara 1976. *American Picturebooks: From “Noah’s Ark” to “The Beast Within”*. New York: Macmillan.
- Budyta-Budzyńska, Małgorzata 2013. *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bukraba-Rylska, Izabella 2008. *Socjologia wsi polskiej*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Burszta, Wojciech 1999. “Kultura ludowa”, u: *Encyklopedia socjologii*, 2. Varšava: Oficyna Naukowa, str. 119–118.
- Csordas, Thomas 1994. *Embodiment and Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahlem, Gro 2013. “Bilderböcker som lekplats”, u: Rhedin Ulla, Oscar K., Eriksson Lena, red. *En fanfar för bilderboken*. Stockholm: Alfabet, str. 101–119.
- Dymiel-Trzebiatowska, Hanna 2017. “Skandynawska książka (nie tylko) dla dzieci w czasach transgresji”, u: *Jednak Książki. Gdańskie Czasopismo Humanistyczne*, 7, str. 31–43.
- Edensor, Tim 2004. *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*. Krakov: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Edensor, Tim 2006. “Performing rurality”, u: *Handbook of Rural Studies Edited by Paul Cloke, Terry Marsden and Patrick Mooney* London Thousand Oaks New Delhi: SAGE Publications, str. 484–495.
- Giddens, Anthony 2010. *Nowoczesność i tożsamość. “Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Ńnidec', Uljana 2014. "Kanon literatury dlja ditek ta junactva v Ukrajinie: miŃ zahidnym ta shidnym kanonom", u: *Slovo i čas*, 8, str. 72–80.

Goffman, Erving 1981. *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Hnatiuk, Ola 2003. *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Karpowicz, Agnieszka 2007. "KolaŃ – rzeźbienie rzeczywistości", u: *Przestrzenie Teorii* 7, Poznań, Adam Mickiewicz University Press, str. 123–132.

Komendera, Tadeusz 1981. "Typologiczne ujęcie kultury ludowej", u: *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*, 70, *Prace Filologiczne*, str. 77–91.

Kornacka-Skwara, ElŃbieta 2011. "ToŃsamość narodowa w świetle przemian kulturowych", u: *Pedagogika. Studia i Rozprawy*, 20, str. 113–120.

Naumenko, Natalija 2018. "NepoŃgamovni eksperymentatory", u: *Slovo i čas*, 12, str. 104–108.

Nikolajeva, Maria, Scott, Carole 2000. "The Dynamics of Picturebook Communication", u: *Children's Literature in Education*, 31 (4), str. 225–239.

Nikolajeva, Maria, Scott, Carole 2006. *How Picturebooks Work*. New York – London: Routledge.

Nycz, Ryszard 2000. *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*. Krakow: Universitas.

Nycz, Ryszard 2012. "Lekcja Adorna : tekst jako sposób poznania albo o kulturze jako palimpseście", u: *Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 3 (135), str. 34–50.

PidopryŃgora, Svitlana 2018. *Ukrajins'ka eksperymntal'na proza XX – počatku XXI stolit': "nemoŃlyva" literatura*. Mykolajiv: Ilion.

Jakubowska-Krawczyk, Katarzyna, Romaniuk Svitlana 2019. "Universalizm wojennoji tematyky? Problemy perekladu iljustrowanoji knyŃky (na prykladie proektu tvorčoji majsterni 'Agrafka' 'Vijna, Ńčo zminyła rondo'", u: *Mova: klasyczne-moderne-postmoderne*, 5, str. 84–97.

Rybicka, ElŃbieta 2011. "Pamięć i miasto. Palimpsest vs. pole walki", u: *Teksty Drugie*, 5, str. 201–211.

Rybicka, ElŃbieta 2011. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Krakow: Universitas.

Slipčenko, Kateryna 2020. Ńzadan, Lyniv, "Daha Braha", u: *L'vovi Ńgotujut' proekt "Kovčeg Ukrajinu"*, URL: https://zaxid.net/zhadan_liniv_dahabraha_u_lvovi_gotuyut_proekt_kovcheg_ukrayina_n_1508656, pristup 6. listopada 2020.

Sosnowski, Leszek 2003. "Sztuka jako Ńwiewotowanie", u: *Estetyka i Krytyka*, 52, str. 1–10.

Svidzyns'kyj, Anatolij 1992. "Kul'tura jak fenomen samoorganizacji", u: *Sučasnist'*, 4, str. 141–155.

Sulima, Roch 1985. *Folklor i literatura*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Ursulenko, Anna 2013. *Folklor a kształtowanie się ukraińskiej toŃsamości narodowo-kulturowej. Na materiale publicystyki społeczno-kulturalnej z lat 1991–2004*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Vynnyč'ka, Jaryna, Tabens'ka, Julija 2016. *Skrynja. Reči syly*. L'viv: Vydavnytvo StaroŃo Leva.

Vynnyč'ka, Jaryna, Tabens'ka, Julija, Osypov, Dmytro 2017. *Narečena*. Kyjiv: Terra Incognita.

Vynnyč'ka, Jaryna, Tabens'ka, Julija, Denysenko, OleŃ, Lozyns'kyj, Ostap, Osypov, Dmytro 2018. *U krajinie syrnyh konykiv*. L'viv: Terra Incognita, 2018.

Vynnyč'ka, Jaryna, Smetana, Olena 2019. *Ńkola Rizdva*. L'viv: Terra Incognita.

SUMMARY

FOLKLORE AS A WAY TO FORM A READERLY IDENTITY: THE EXAMPLE OF UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE IN YARYNA VYNNYTSKA'S PROJECT "THE UKRAINIAN ARC"

The article analyzes the role that references to folklore play in Ukrainian picture books. The question is to what extent these publications can be considered relevant social or cultural documents. Research corpus includes: *The Bride* by Yaryna Vynnytska and Yulia Tabenska; *In the Country of Cheese Grasshoppers* by Yulia Tabenska, Oleh Denysenko, Ostap Lozynsky, and Dmytro Osipov; *The School of Christmas* by Yaryna Vynnytska and Olena Smetana's art book *Skrynja*. References to the palimpsest and the role of the collage are analyzed showing that the selected texts are dense and concentric, containing coherent semantic layers which involve many intersecting cultural, national, and family aspects.

Key words: identity, children's literature, picture book, folklore, Ukrainian tradition